

RECENZIJE

M. GEORGE ZANINOVICH

THE DEVELOPMENT OF SOCIALIST YUGOSLAVIA

Baltimor, 1968.

Studiju »Razvoj socijalističke Jugoslavije«, autora M. Georja Zaninoviča, profesora političkih nauka Univerziteta u Oregonu, treba sagledati u sklopu cjelokupnog pothvata Instituta za političke studije Stanfordskog univerziteta u kojem se serijom djela o socijalističkim zemljama istočne Evrope želi pružiti uvid u relacije pojedinih zemlja i društveno-politička kretanja unutar socijalističke sfere država u cjelini.

Koncept izdavača, po kojem će edicija, osim objavljenih radova o Njemačkoj, Demokratskoj Republici, Poljskoj, Jugoslaviji i Albaniji, obuhvatiti i studije o Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Mađarskoj i Rumunjskoj, podrazumijeva namjeru da se, osim prikaza socijalnog, ekonomskog i političkog razvoja tih zemalja posebno, razmotre njihove uzajamne integracije, odnosno dezintegracije i postignuti stupanj njihove kohezije kao preduvjeta postojanja, odnosno stvaranja socijalističke zajednice država.

Motiv za izučavanje toga dijela svijeta leži dakle, u otkrivanju koliko je blok država socijalističkog društveno-političkog sistema monolitan i jedinstven i postoje li divergencije i specifični trendovi pojedinih zemlja u iznalaženju nove, vlastite političke orijentacije.

U sklopu navedenog razmatranja stanja, odnosa i perspektiva socijalističkoga kruga zemalja, jugoslavenski je slučaj sretno izabran kao dokaz, da unutar ovoga političkog svjetskog pola postoje različita određenja so-

cijalizma i političke posebnosti i originalnosti u njegovu profiliranju, a čija cijena mogu biti međusobne političke zategnutosti i otvoreni konflikti.

Primjer Jugoslavije, dakle, ide u prilog postojanja elastičnijih i liberalnijih socijalističkih društvenih odnosa nego što su oni koje poznaje blokovska disciplina, i u prilog autorovih razmišljanja o mogućnostima razvoja i egzistiranja različitih »tipova komunističkih sistema«.

Knjiga »Razvoj socijalističke Jugoslavije« profesora Zaninoviča ambiciozni je pokušaj da se u kraćoj studiji obuhvati široko vremensko razdoblje bitnih društveno-političkih transformacija jugoslavenskog društva, gotovo od početka ovoga stoljeća do danas. Stoga i nije lišena izvjesnih simplifikacija i površnosti u obradi tako značajnih i složenih društvenih pojava i njihovih kretanja.

Istodobno, vidno je prisutan napor da se materiji pristupi problematski, studiozno i naučno relevantno, što, naravno, ima svoju vrijednost i težinu. Isto tako, činjenica da su historijski događaji koje pisac navodi od krupnog značenja i za današnju jugoslavensku društvenu situaciju, i da su to često, ovoga trenutka, neposredno aktualni društveni procesi — dovoljno govori i o delikatnosti takvog pothvata.

Svoju studiju prof. Zaninovich počinje deskripcijom geografskog položaja Jugoslavije i njezine demokratske strukture. Pri tom ukazuje na ekonomsko značenje tog geografskog prostora, po kojem Jugoslavija igra ulogu posrednika između zemalja zapadne i centralne Evrope i Srednjeg istoka i stvarno predstavlja raskršće najznačajnijih trgovačkih i pro-

metnih transfera i veza tih dijelova svijeta. Zbog istih razloga to je i važno strateško područje, što ima i svoje političke implikacije u stoljetnim aspiracijama različitih država na njegovu dominaciju. Iz toga nedvojbeno proizlazi da su južnoslavenski narodi, nastanjeni na tom području, bili izlagani različitim utjecajima Istoka i Zapada, što je uvjetovalo i značajne ekonomske, kulturne i političke posljedice.

Upravo te razlike, u današnjoj jugoslavenskoj populaciji, predstavljaju zbir nacionalnosti šarolikih etničkih pripadnosti, religioznih opredjeljenja i kulturne tradicije. Navedene značajke ranije i danas uzrok su mnogim konfliktima i izdvajaju nacionalno pitanje kao jedno od prioritetnih u konsolidaciji jugoslavenske zajednice naroda. Pitanje nacionalnog prestiža u zajedničkoj državi, konflikata i konzekvenci koje iz njih mogu proizaći, kao i pitanje nacionalnih manjina česte su autorove preokupacije i on pravilno ukazuje na to da je tek stvaranjem Federativne Narodne Republike Jugoslavije (29. XI 1943) prvi put realiziran princip nacionalne ravnopravnosti i data puna kulturna autonomija nacionalnim manjinama.

Pošto je objasnio povijesnu pozadinu i ekonomski, kulturni i politički razvoji, koji je uvjetovao stvaranje današnje federacije južnoslavenskih nacija, autor analizira moderno jugoslavensko društvo i njegov socijalistički društveno-politički sadržaj.

Za novostvorenu državnu zajednicu, po njegovu mišljenju, neposredno nakon drugog svjetskog rata postavljaju se dva osnovna problema:

— konstituiranje ujedinjene države Južnih Slavena bez hegemonije jedne ili više nacija nad ostalima;

— izgradnja ekonomsko-političkog sistema po uzoru na SSSR.

U to vrijeme Sovjetski je Savez jedina socijalistička država koja uopće i može biti model socijalističkog razvoja zbog svog revolucionarnog prioriteta i stečenog iskustva.

Narodnooslobodilački partizanski rat, federativno državno uređenje i konstituiranje Narodne skupštine, najvažnijeg političkog tijela države, od Saveznog vijeća i Vijeća naroda

u koje republike šalju jednaki broj poslanika bez obzira na njihovu veličinu, nedvosmisleno govore u prilog pravilnog rješavanja nacionalnog pitanja.

Rješavanju drugog problema pristupilo se jednako efikasno. Kopiranje sovjetskog ekonomskog i političkog sistema dovelo je ubrzo do stvaranja državne nacionalizirane privrede, jake centralizirane državne aparature i njoj adekvatne birokratske, hijerarhijski ustrojene partijske mašinerije. Ubrzo, međutim, taj se put pokazao kao put priznavanja apsolutne sovjetske dominacije unutar socijalističke porodice država i pretvaranja vlastite države u tržište sovjetske manufakturne proizvodnje ili naprosto izvora sirovina za nju. Kada je Jugoslavija odbila i nije htjela priznati takav neravnopravni, eksploatatorski odnos, to je nužno dovelo do sukoba Jugoslavije i Sovjetskog Saveza 1948. godine.

Ovom presudnom momentu prof. Zaninovich pridaje puno značenje, što je i od velikog značenja u njegovu izučavanju daljeg razvoja Jugoslavije.

Ekonomski izolirana, politički izolirana iz socijalističkog kruga zemalja, Jugoslavija traži izlaz u ekonomskom otvaranju prema Zapadu i Trećem svijetu.

Postepenim uspostavljanjem ekonomskih i drugih kontakata s tim državama i probijanjem mučne ekonomske i političke blokade, počinje razdoblje definitivnog opredjeljenja na vlastitu, jugoslavnsku orijentaciju u izgradnji socijalizma. A ona na vanjsko-političkom planu znači stvaranje potpuno nove blokovski neangažirane i miroljubive politike, borbu za mir kao i pomoć ostalim zemljama u stjecanju nezavisnosti i traženju novih solucija u kreiranju njihova vanjskog i unutarnjo-političkog koncepta razvoja. Na unutarnjem planu počinje proces debirokratizacije i decentralizacije državne vlasti i postepeno se njezine kompetencije prenose na komunalne teritorijalne organizacije a upravljanje proizvodnjom preuzima radnička klasa. Ostvarenje tih principa ima svoje zakonsko-pravne osnove u Zakonu o radničkim savjetima od 1950. godine. Novi društveni odnosi u proiz-

vodnji i jugoslavenskoj zajednici u cjelini uvjetuju korekturu Ustava od 1946. godine, koja je izvršena Ustavnim zakonima od 1953. godine, a zahtjevaju i novo političko postavljanje Saveza komunista u društvu. U redovima partijske organizacije počinje proces njezine demokratizacije i stalne reforme u smislu njezina prilagođavanja principima samoupravljanja i direktne demokracije, s istodobnim smanjenjem njezine uloge u participaciji političke vlasti.

Autor, bez sumnje, vrlo pomno prati sve navedene procese slobodnijeg kretanja u jugoslavenskom društvu, pa za njihovu ilustraciju uzima i rasprave u pojedinim časopisima koje postaju ležernije, otvorenije i kritičnije u izlaganju različitih političkih shvaćanja o tim kretanjima. On isto tako misli da je jugoslavenski primjer neminovno otvorio slične društvene procese u drugim socijalističkim zemljama i da trajno i snažno utječe na te zemlje i njihov društveni razvitak. U prilog tom procesu, »liberalizaciji« jugoslavenskog društva, prof. Zaninovich navodi i privrednu reformu od 1965. godine, kojom jugoslavenski dinar postaje konvertibilan na zapadnim tržištima, kao i najnovije izbore 1967. godine na kojima se sve više javljaju mlađi, bolje obrazovaniji kandidati.

Na kraju studije pisac ostavlja otvorenom dilemu koliko je moguć i politički opravdan balans Jugoslavije između njezine ekonomske orijentacije prema Zapadu, idejno-političke prema Istoku, s istodobnim pretenzijama prestiža u Trećem svijetu neangažiranih zemalja. On smatra da će logika kretanja ekonomskih procesa u Jugoslaviji, i ukoliko se Jugoslavija bude i dalje aktivno ekonomski otvarala prema Zapadu, naprosto nužno zahtijevati i određena prilagođavanja u ideološko-političkom smislu, dakle u pravcu ideološkog približavanja zapadnim zemljama. U prilog tome prof. Zaninovich ukazuje da započeti proces oslobađanja različitih ideoloških mišljenja i tendencija može omogućiti višepartijski sistem, s tim da sve partije imaju zajedničku marksističku osnovu. Drugim riječima te bi partije imale stanovite programske modifikacije, što uvelike podsjeća na zapadne vi-

šepartijske sisteme čiji se programi partija sve manje bitno razlikuju.

Naravno, ukoliko se pokuša dati odgovor na navedeni problem jugoslavenskog balansa između tri svijeta današnje općepolitičke konstelacije, onda je on sadržan upravo u jugoslavenskom konceptu politike neangažiranosti. Kao što socijalističko-društveno uređenje i socijalistička politička ideologija, ipak, ne znače i vezanost za socijalistički blok država, tako ni ekonomski odnosi sa Zapadom ne moraju značiti i ne znače prihvatanje ideologije toga bloka zemalja. Politika neangažiranja, s jednim od svojih najznačajnijih principa — principom aktivne miroljubive koegzistencije — pretpostavlja suradnju država bez obzira na ideološku i državno-političku strukturu i praktično ne predstavlja ideološko »koketiranje« s jednim i drugim blokom. To je politika vlastite i nove orijentacije, a kako ona isključuje svaku hegemoniju, isključuje i hegemoniju nad Trećim svijetom.

Treba na kraju reći da studija prof. Zaninovicha, i pored određenih pojednostavljanja pojedinih problema u izučavanju jugoslavenskog socijalističkog razvitka, zaslužuje punu pažnju upravo stoga jer otvara mogućnost različitih pristupa, interpretacija i razmišljanja o tom razvoju. Isto tako, u cjelini gledano, to je knjiga koja daje niz dobrih informacija i pozitivnih ocjena jugoslavenskog društva u cjelini.

Božica Blagović

OSPORAVANJE I NAUCNOISTRAŽIVACKI RAD

»Recherche et contestation«, Actes de la Conference Nationale des Travailleurs de la recherche scientifique (10-11-12 juillet), Editions Anthropos, Pariz, 1969.

»Majski pokret«, »majska revolucija«, »majska pobuna« ili »nacionalna« kriza, kako ju je nazvao general de Gaulle, počela je studentskim demonstracijama a pretvorila se u masovni bunt milijuna Francuza protiv ličnog režima de Gaullea, protiv nosilaca krupnog industrijskog monopola i okoštalih političkih instituci-

ja, protiv živog jamca državne birokracije.

Različite su ocjene »majskog pokreta« i kreću se od onih da je to bio najžešći oblik »totalnog osporavanja« kapitalističkog sistema, preko onih da je to pritisak i zahtjev određenih društvenih snaga za reformom, pa do onih trećih da su »majski događaji« preuranjena avantura. Spomenimo i mišljenje Rogera Garaudyja koji u »majskom pokretu« vidi nešto novo, nov oblik političke borbe za socijalizam u industrijski razvijenom društvu gdje ne postoji klasična socijalna diferencijacija »čiste radničke klase« u odnosu prema drugim slojevima široke nacionalne populacije. Industrijski razvitak, sve veća uloga nauke u društvenom razvoju brišu klasične granice između umnog i fizičkog rada, između službenika za kompjutorom i industrijskog radnika, između željezničara i novinara itd. Otuda postaje moguć i njihov program zajedničke borbe protiv okoštalih odnosa kapitalističkog društva i protiv privatnih vlasnika krupnog monopola, a za veće sudjelovanje svih slojeva, profesija i grupa u društvenom odlučivanju na lokalnoj i nacionalnoj razini. Otuda je Garaudy za »majske događaje« prihvatio termin koji je izrekao sekretar Komunističke partije Španjolske — da je to bio ne generalni već »nacionalni štrajk«.

Naučnoistraživački radnici Francuske našli su također svoje mjesto, svoju organizaciju, jednom riječju pokušali su dati svoj »program osporavanja« postojećeg društveno-političkog sistema Francuske. Radi toga održana je u d'Orsayu 10, 11. i 12. srpnja 1968. godine jedinstvena nacionalna konferencija naučnih radnika, u čijem je radu sudjelovalo 350 delegata i 200 promatrača.

Konferencija je bila specifična u tom smislu što je okupila veći broj naučnih radnika sa svih područja naučne, istraživačke i tehničke djelatnosti, s područja cijele Francuske, iz različitih institucija i udruženja. Njezina specifičnost očituje se i u tome što je, nošena »majskim događajima«, i sama poprimila karakter revolucionarnog, spontanog kretanja, a uz to još i reprezentativno radni karakter. U knjizi »Recherche et con-

testation« prezentirani su dokumenti, uvodni referati i rasprave s te konferencije.

Ovaj jedinstveni skup naučnoistraživačkih radnika Francuske koliko god ima značajku skupa naučnih radnika, toliko nosi i pečat revolucionarnog osporavanja, kritiziranja i raskrinkavanja stare i programiranja nove pozicije naučne djelatnosti u francuskom društvu.

Nakon uvodnog poglavlja u preliminarnom se poglavlju govori o nacionalnoj konferenciji naučnoistraživačkih radnika, njezinoj povijesti, duhu i organizaciji. Inicijator toga skupa bio je Akcioni komitet Nacionalnog udruženja naučnoistraživačkih radnika, koji je 3. lipnja predložio da se održi nacionalna konferencija na koju su bili pozvani i naučni radnici drugih udruženja (INRA, INSERM, ORSTOM) i institucija širom Francuske.

Konferencija je razmatrala pet osnovnih tema kojima je vrlo cjelovito i iscrpno zahvatila problematiku naučnoistraživačke djelatnosti razmotrivši položaj nauke u društvu, njezino značenje, financiranje, organizaciju naučne djelatnosti, položaj naučnoistraživačkih radnika, njihovo sudjelovanje na nacionalnoj i lokalnoj razini, u upravljanju i usmjerenju naučnoistraživačkog rada, mogućnosti i načine primjene naučnih rezultata itd.

Cjelokupna problematika sistematizirana je u pet tema:

- 1) Generalna politika istraživanja
- 2) Organizacija i upravljanje istraživanjem
- 3) Lični status istraživača
- 4) Istraživanje i univerzitet i
- 5) Istraživanje i njegova aplikacija.

Govoreći o generalnoj politici istraživanja delegati nacionalne konferencije naučnih radnika uperili su oštricu svoje kritike protiv vlade, parlamenta i ministarstva za istraživanja, koji su svojim programima jednostrano usmjerili naučnu djelatnost u militarističke svrhe, ne vodeći računa o širem društvenom i nacionalnom značenju nauke. Konferencija zato zahtijeva šira prava naučnih radnika u kolektivnom upravljanju istraživanjem, naglašavajući međunarodno značenje nauke i po-

trebu razvoja naučne djelatnosti na temelju suradnje među državama.

U uvodnom referatu Roberta Klapischa i raspravama govori se o ekspanziji istraživanja, međuzavisnosti istraživanja i društvenog razvitka, koordinaciji na nacionalnoj razini, financiranju naučne djelatnosti itd.

Organizaciona shema udruživanja i upravljanja naučnom djelatnošću predviđela je tri razine okupljanja naučnih radnika, i to:

- a) udruženja istraživača
- b) laboratorije ili naučne centre i
- c) vrhovnu naučnu instituciju.

Udruženje istraživača, prema ovoj shemi, najmanji je oblik udruživanja kadrova i materijalnih sredstava za naučnu djelatnost kojima upravlja cijeli kolektiv udruženja. Ono ima svoje programe rada, svoj ograničeni budžet, svoju kontrolu, a suraduje s drugim institucijama i udruženjima.

Naučni centri ili laboratoriji širi su oblici udruživanja sredstava, kadrova, administracije, tehnike, naučnih grupa i sl. iz oblasti naučnoistraživačkog rada. Upravna tijela centara čine generalna skupština (svi zaposleni), upravni komitet, tehnički savjet i administrativni savjet. Svako od tih tijela ima posebno područje djelatnosti i posebna ovlaštenja u okvirima naučnog centra.

Vrhovna naučna institucija vodi generalnu politiku istraživanja na nacionalnoj razini, ujedinjuje programe istraživanja, traži financijere, vodi brigu o unapređivanju djelatnosti i sl. Taj vrhovni savjet sastavljen je od najjačih naučnih kapaciteta iz svih oblasti naučnoistraživačkog rada iz cijele Francuske.

Položaj naučnih radnika u francuskom društvu, njihova prava, mogućnosti napretka i nagrađivanje zauzeli su vidno mjesto na ovoj konferenciji. U uvodnom izlaganju se konstatira da su naučni radnici motorni element ekonomskog razvoja društva. U raspravama se zahtijeva da se položaj učenjaka (nagrađivanje i napredovanje) regulira jedinstveno, da se omogući veći funkcionalni, interdisciplinarni i geografski mobilitet. Od države se zahtijeva da ona jamči mogućnost mobiliteta i naučnog napredovanja istraživača.

Razrađujući temu o odnosu uni-

verziteta i istraživanja delegati su konstatirali da je univerzitet vrhovna obrazovna i naučnoistraživačka institucija koja u sebi ujedinjuje kolektivni rad i pojedinačno naučni rad. U raspravama su izražena mišljenja koja su pokušavala razdvojiti obrazovno-odgojnu funkciju univerziteta od njegova naučnoistraživačkog značaja. Ipak je, na kraju, prevladalo prvo mišljenje i konferencija se založila za jedinstvenu obrazovno-odgojnu i naučnoistraživačku funkciju univerziteta, posvetivši dosta prostora raspravama o položaju univerziteta u društvu, upravljanju univerzitetom, položaju studenata, odnosima između studenata i profesora, napredovanju profesora itd.

U posljednjem poglavlju ove zanimljive knjige govori se o primjeni naučnih rezultata u privredi i društvenom životu zemlje. Ističe se da je u sadašnjem sistemu vrlo dug put od naučnih ideja, njihove realizacije do primjene u privredi i društvu.

Mogli bismo postaviti pitanje koliko su ocjene, ideje i prijedlozi s ove konferencije aktualni i danas, u našoj zemlji.

Već nekoliko godina u našem se društvu raspravlja o društvenom položaju univerziteta, položaju studenata, financiranju nauke i obrazovanja i sl. Problematika postaje naročito aktualna sada, u trenutku kada se industrijski razvoj privrednom i društvenom reformom pokušava usmjeriti na sve veću primjenu i korištenje naučnim i tehničkim dostignućima u proizvodnji. Isto tako ova problematika postaje aktualna sada, u eri donošenja srednjoročnog petogodišnjeg plana društvenog razvoja gdje će se problemu naučnoistraživačkog i razvojnog rada prići kompletnije, kada će se predložiti formiranje sredstava za naučnoistraživački rad na svim razinama, od radne organizacije preko asocijacija proizvođača do društveno-političkih zajednica.

Prikaz knjige mogli bismo završiti karakterističnim citatom: »Sve u svemu konferencija je bila svjesna činjenice da ne može biti radikalne transformacije naučnoistraživačkog rada bez transformacije francuskog društva« (str. 16).

Sulejman Bajraktarević

V. MILENKOVIĆ

»DANAŠNJI KAPITALIZAM,
TENDENCIJE I FORME
INTERVENCIJE DRŽAVE U
KAPITALISTIČKOJ PRIVREDI«Izd. NIP Borba, Beograd 1969,
str. 168.

Naš poznati pisac s područja svjetske privrede, posebno kapitalizma izdao je svoju novu knjigu za koju je u uvodnoj napomeni naveo da »treba da upozna čitaoce s glavnim oblicima i tendencijama državne intervencije u kapitalističkoj privredi; da pruži osnovne činjenice o tome kako su one nastale i razvijale se i u kojem se stanju danas nalaze«. Pisac je sebi postavio zadatak da prikaže mehanizam kapitalističke privrede u kojoj danas jednu od glavnih uloga igra država. Pošao je od stanovišta da je za opstanak kapitalizma i za normalno odvijanje procesa proširene reprodukcije uloga države neophodna. Autor se služi historijskom metodom prikazivanja razvoja državne intervencije u kapitalističkoj privredi, pa se ponekad pojedini fenomeni u knjizi ponavljaju. Međutim, autor je sam naveo da njegov rad nema teoretske pretenzije, već samo namjeru da pruži što više činjenica i da prikaže mehanizam intervencije kapitalističke države u privrednom životu. Kod toga autor iznosi obilje relevantnih činjenica i podataka, ali isto tako i njegovi zaključci su od šireg, teoretskog značenja. Za posebnu pohvalu je napor autora, kada se znade da kategorije koje on razmatra nemaju apsolutni karakter, već se stalno mijenjaju i razvijaju, balansirajući na stalnoj tendenciji negiranja kapitalizma i težnji da se on održi. Autor ističe da »snažan porast društvenog karaktera proizvodnje odražava temno sazrevanje protivrečnosti kapitalističkog sistema i dinamike pritiska za njihovo rešavanje«.

U svojoj analizi autor je počao od onoga što je najvažnije u suvremenom svijetu i od čega svaki naučni radnik mora poći — suvremene naučno-tehničke revolucije. Pristup analizi društvenih proizvodnih odnosa

jedino je ispravan sa stanovišta razvoja proizvodnih snaga. Osnovni oblik razvoja proizvodnih snaga u našoj etapi jeste nova uloga nauke i tehnike. Nauka je postala osnovna proizvodna sila, a masovna serijska proizvodnja njezin osnovni izraz. Novi utjecaj nauke ispoljava se u stvaranju velikih konglomeracija gdje podružtvođenje rada dolazi do sveopćeg značaja, a to se ispoljava kao najznačajnija poluga državne intervencije, odnosno nicanja novih proizvodnih odnosa. Izdaci za naučna istraživanja stalno rastu, a država se javlja kao organizator, financijer i usmjerivač razvoja nauke i istraživačkog rada.

Knjiga autora podijeljena je na četiri poglavlja i uvod. U uvodu se daje osnovni sadržaj knjige i namjera autora. Prvo poglavlje nosi naslov: Pojava i razvitak suvremene državne intervencije u privredi i društvenim odnosima. Drugo poglavlje razmatra politiku i mehanizam državne intervencije, treće moguće utjecaje državne intervencije na mijenjanje odnosa proizvodnje, širenje tržišta, promjene u kapitalističkom ciklusu i na međunarodne ekonomske odnose. O granicama državne intervencije u kapitalističkoj privredi autor govori u završnom, četvrtom poglavlju svoje studije. U vezi s tim kardinalnim pitanjem autor zaključuje svoju analizu slijedećim riječima: »Dijalektička sadržina intervencije kapitalističke države u privredi i društvenim odnosima jeste u tome što je ona u isto vreme i negacija ovih odnosa. Ova negacija, međutim, ne ide u pravcu njihovog uništavanja, već naprotiv, u pravcu njihovog održavanja. Tu leže i granice državnoj intervenciji u privredi, čije je konačno eliminisanje, kao smetnje društvenom razvitku, stvar subjektivnih snaga, borbe za smenu kapitalizma socijalizmom. Izvan toga ne postoji granica na kojoj bi došao u pitanje opstanak kapitalističkog društvenog uređenja. Ta je granica stalno prisutna, ali se ne ukida automatski.«

Vladislav Milenković je svojom knjigom učinio značajan doprinos veoma aktuelnoj problematici analize suvremenog kapitalizma. Taj značaj proizlazi otuda što se novo

socijalističko društvo izvodi iz kapitalizma. O tome je Lenjin pisao kako »socijalizam gleda na nas kroz sva okna suvremenog kapitalizma; socijalizam se ocrtava neposredno, praktično, u svakoj krupnijoj mjeri koja se poduzima na bazi najnovijeg kapitalizma i čini korak naprijed«.

Zaključno možemo reći da je Milenković napisao jednu dobru, interesantnu i dokumentiranu knjigu. Pisana je jasnim, gotovo publicističkim stilom, ali zbog toga nimalo nije izgubila na svojoj naučnoj vrijednosti. Autor je dao mnoge teoretske zaključke iz svoje analize, iako je naveo da nema takvih pretenzija. Zato ovu knjigu možemo preporučiti svima onima koji se bave ovom problematikom.

Na kraju možemo istaći i dobro napisani i teoretski fundirani predgovor knjizi, što ga je napisao prof. M. Hubeny.

Bogdan Čosić

ROGER GARAUDY

KARL MARX

Kultura, 1968. Beograd

U biblioteci: Marksizam i suvremenost, u prijevodu R. Kalanj objelodanjena je jedna među posljednjim knjigama R. Garandyja, eseistička monografija: Karl Marx. Poslije tolikih monografija o Karlu Marxu pisati novu, znači imati zbilja nešto novo reći, ili mu bar na posve nov način pristupiti. Iстина je da ponekad prevođenju i tiskanju nekog djela ne mora biti uzrokom sam kvalitet, već mogu biti i neki drugi razlozi. Tako bi u slučaju R. Garandyja, knjiga bila interesantna, već i po tome što je piše autor koji je s dogmatškog prešao na kritičko marksističko stajalište. Ali ovdje se radi i o kvalitetnoj studiji — među monografijama što problematski pristupaju Marxu jedna je od boljih. Doza kritičnosti i objektivnosti omogućuje autoru da vidi i analizira brojne utjecaje na Marxa, poticaje za gradnju svoje teorije. Kao poznavalac filozofije, Marxova djela, uz to dosta

ležeran duh, autor razlučuje bitno od nebitnog, vrlo jezgrovito i pregledno daje ono što je najrelevantnije, a gibak i slikovit stil njegova prikazivanja još privlačnijom čine ovu neveliku knjigu. Pregled poglavlja već nešto govori o autorovu pristupu Marxu: Marx prije marksizma, Marksizam: revolucija u filozofiji, Marx i politička ekonomija, Karl Marx i političke borbe.

U prvom poglavlju autor analizira značenje i utjecaj Hegela, M. Hessa, Feuerbacha, Straussa, Fichtea i drugih. Temeljiti je i opširniji će se zadržati na vezi Marxa i Fichtea, a kako je ova veza slabo ispitivana i gotovo previdena u marksizmu to se ovdje mora istaći za pohvalno što R. Garaudy na nju skreće pozornost. Kao pogledi na svijet i Marxova i Fichteova teorija se utemeljuju u praksi aktivitetu, »stvaralačkom i slobodnom aktu«. Autor upozorava, da se ni tu ne smije prići nekritičkom preuzimanju Fichtea (kao u Lassallea), već da se iz Fichtea »izvuče racionalno jezgro«.

U drugom poglavlju (Marksizam: revolucija u filozofiji), autor piše: o Marxovu susretu sa francuskom povijesnom školom i socijalističkim pokretom u Francuskoj; potom Marxovu zaokupljenost fenomenom otuđenja, s jedne strane kako se je ovaj fenomen tretirao u njemačkoj filozofiji, a s druge strane u engleskoj političkoj ekonomiji; o putu do konstituiranja socijalne teorije (historijskog materijalizma) i filozofije (dijalektičkog materijalizma). No ma koliko da je autor verziran u filozofiji, koliko god da je tražio najbolje puteve objašnjenju Marxove filozofije, vječnu teškoću odnosa ontologije i gnoseologije u jednom filozofskom sistemu, autor nije uspio dovesti do razgovjetnosti i jednoznačnosti, makar autor vjeruje da je to uspio.

Možda je ipak najbolji dio knjige poglavlje: Marx i politička ekonomija. Autor je ovdje zašao najdublje u problematiku, najočevidnije je iznio, i najargumentiranije brani Marxa. Analizira metodološki put Marxov u otkriću društvenih zakonitosti kapitalističkog sistema. Ističe da se Marxove ocjene ne smiju gledati kroz pojedine fenomene, već

se uvijek mora imati na umu cjelina i temelj na kome se reproduciraju fenomeni. Valjanost Marxovih teza i otkrića autor nastoji opravdati verificiranjem na realnom toku o stanju svjetske zbilje. Dakako, da se i ovdje mogu naći zamjerke autoru. Tako autor pogrešno interpretira Marxov naučni metod, on je bio u pravo obrnut. Autor vidi Marxov metod u »Kapitalu«, kao njegov metod izučavanja društvene zbilje, iako je to samo metod izlaganja, koji je u pravo obrnut od metoda realnog istraživanja, što i sam Marx u predgovoru »Kapitalu« naglašava. (No ovo pogrešno interpretiranje Marxovog metoda, nije obezvrijedilo Garaudyjevo izlaganje i uočavanje mnogih bitnih stvari). Diskutabilno je isto tako govoriti o marksističkoj političkoj ekonomiji na način kako to autor studije izlaže.

Analiza u poglavlju: Karl Marx i političke borbe, svježija je od sličnih, realnije sagledava odnos strategije i taktike, više iznosi primjere Marxova realistična i nedogmatskog stava u raznim političkim situacijama; ali nosi i neka opterećenja realnijih pristupa ovoj problematici, u prvom redu deklarativnost, što sama po sebi osujećuje smiren, trezven i realan pristup. Tako je i ovdje ostao kritički nedodirnut problem države u diktaturi proletarijata. A kao i drugdje i ovdje se upotrebljava, bez potrebna objašnjenja, diskutabilan pojam »naučni socijalizam«.

Ima dakako u ovoj knjizi još diskutabilnih analiza i tumačenja, ali u komparaciji sa sličnim djelima i s obzirom da su to analize nekad dogmatičkog marksiste, to svježinu i vrijednost ove knjige ne pomućuje. U prvom redu prisutna je doza objektivnosti, pa u okviru toga i kritičnosti. Dakako kad se ovdje govori o objektivnosti i kritičnosti onda renog i privrženog marksiste, koji ne se to odnosi na analize jednog uvjodovodi ni jedan Marxov stav u pitanje, niti se konfrontira bilo kojoj od njegovih ocjena ili teza, ali koji nastoji izvući i dati pozitivnu i konsistentnu sliku jednog sistema, koji — po autoru — »nije samo jedna filozofija naše epohe. On je njen smisao«. Na način gdje se poznaju brojni utjecaji, gdje se ističe mučno ra-

danje sistema, gdje se akcenti stavljaju na ono što je značajno i relevantno u jednoj doista velikoj i implikativnoj misli. Stoga je za pohvalu što se je ovo djelo našlo među prvima u novoj biblioteci: Marksizam i suvremenost.

Na kraju knjige nalazi se informativni esej V. Mikecina: Marksistička misao u Francuskoj i Roger Garaudy — autora što predano prati misaona strujanja i praksu u zemljama sa bogatom marksističkom i revolucionarnom tradicijom, Francuskoj i Italiji.

E. Kale

SALIM CERIC

»MUSLIMANI SRPSKOHRVATSKOG JEZIKA«

»Svjetlost«, Izdavačko preduzeće, Sarajevo, 1968.

U nekoliko posljednjih godina praktično-političko situiranje i naučno određivanje pozicije Muslimana u SR Bosni i Hercegovini zaokupilo je našu javnost, zainteresiralo običnog čovjeka a još više političke i naučne krugove. U skladu sa osnovnom političkom tendencijom našeg društva (daljnja dublja i sveobuhvatnija demokratizacija odnosa u socijalističkoj federativnoj zajednici, a na bazi samoupravljanja) vrhunska politička i predstavnička tijela SFRJ političko rješenje pitanja bilo je i decidirano su zauzela stav da su Muslimani treća nacija u SR B i H. Ovo političko rješenje pitanja bilo je i stoji u uskoj vezi sa nacionalnim osjećajima posebnosti što ga imade muslimansko stanovništvo, svjedoči o pravilnom marksističko-lenjinističkom postavljanju nacionalnog pitanja u redovima SKJ i predstavlja daljnji korak u afirmaciji samoupravljanja.

Političko pokretanje i rješenje tog problema otvorilo je »zeleno svjetlo« znanstvenim mišljenjima koja, ponekad znanstvena a ponekad subjektivna, intuitivna i emocionalna pa i politički određena, potvrđuju ili osporavaju nacionalnu posebnost Muslimana.

Sa znanstvenog stajališta problem je višestruko interesantan. Zbog toga knjiga Salima Cerića »Muslimani srpskohrvatskog jezika« zaslužuje pažnju iako ne daje odgovore na mnoga pitanja vezana uz tu materiju. Čitaoci koji na stereotipan način pristupaju pojmu nacije (pojava klasnog društva koja je nastala u periodu kapitalizma na bazi zajedničkog tržišta, jezika itd. i koja će na određenom stupnju društvenog razvoja nestati) ostati će u nedoumici. Biti će razočarani i oni koji očekuju briljantnu sociološku analizu fenomena Muslimana. Najveće nezadovoljstvo knjiga će izazvati kod onih koji smatraju da Muslimani čine integralni dio ove ili one nacije.

Međutim, dobronamjerni čitaoci koji žele steći osnovne pojmove o Muslimanima kao posebnoj etničkoj grupaciji, biti će zadovoljni.

Sam autor, na početku knjige, obračunajući se čitaocu, kaže: »Cilj knjige koju imaš u rukama je da u najnužnijem obimu objasni ko su i šta su Muslimani srpskohrvatskog jezika, kakva je budućnost njihove osobenosti«.¹

Pogledajmo koliko je Cerić u tome uspio. Pošao je od evidentne hipoteze da Muslimani u SR Bosni i Hercegovini, danas, predstavljaju posebnu etničku skupinu, no ne toliko posebnu po strogim mjerilima sociološkog određenja nacije kao društvene grupe, koja bi muslimansko stanovništvo izdvajala kao posebnu nacionalnu grupaciju među ostalim nacijama. Cerić tu posebnost, promatrano historijski, nalazi u specifičnom političkom položaju što ga je nekada zauzimala srednjevjekovna Bosanska država i Bosanska crkva u odnosu na svjetovno-političke i crkvene susjede i njihove pretenzije. Zatim, specifičnost ove etničke skupine temelji se na religioznoj osnovi koju Cerić nalazi u Bogumilskoj-konfesiji (neko je vrijeme predstavljala i samostalnu Bosansku crkvu). Napokon, ta je posebnost formirana kroz 500-godišnju vladavinu turske države, kroz jak uticaj islamske religije i civilizacije. Danas, smatra Cerić, muslimansko stanovništvo i-

made ravnopravan politički i ekonomski, položaj među ostalim narodnostima u SR B i H.

Na takvoj se osnovi pojavio i osjećaj posebnosti kod Muslimana koji se ispoljavao na nekoliko načina; u posebnom političkom interesu prema centru turske države i svim mjerama koje je poduzimala centralna vlast u tadašnjoj Bosni i Hercegovini i, zatim, u posebnoj kulturi, ideologiji, obrazovanju, umjetnosti, jeziku, načinu stanovanja, pravu, običajima, higijeni, mentalitetu, narodnom melosu itd. Nakon što je, dakle, kroz pokušaj da naučno protumači i reinterpretira historijsku empiriju na bazi marksističke »formule« o naciji, došao do konstatacije historijske, političke, ekonomske i kulturne osobenosti Muslimana, Cerić dalje slijedi i prikazuje politički, ekonomski i kulturni razvoj Muslimana kroz period kapitalizma (od Austro-Ugarske okupacije 1878. godine do propasti Kraljevine Jugoslavije 1941. godine), socijalizma (socijalistička revolucija 1941—1945. godine, njene tekovine integracije Muslimana u jugoslavensku socijalističku zajednicu), da bi na kraju posvetio nekoliko stranica budućnosti Muslimana.

Ne ulazeći u detalje obimne historijske građe koju je autor sakupio i prezentirao čitaocima s namjerom da ih uputi u nastanak, razvoj, položaj i budućnost Muslimana, htio bih staviti neke generalne primjedbe kako na pristup problemu tako i na samu knjigu. Obrachajući se čitaocu, na početku knjige, Cerić kaže: »Pokazalo se da naslijeđena građanska shvatanja karaktera muslimanske osobenosti smetaju našem socijalističkom razvoju.«² To je potpuno tačno ali smatram da se takav stav može nadopuniti i stavom da dogmatsko-marksistički i ortodoksno sociološki pristup problemu nacije, u konkretnom slučaju, nije dovoljan, kao što nije dovoljna ni historijska slika, koju nam je Cerić pružio, bez sociološko-etnološkog pristupa i dubljeg proučavanja.

Cerićeva knjiga, bez sumnje, predstavlja vrijedan pokušaj određenja Muslimana kao posebne etničke gru-

¹ S. Cerić: Muslimani srpskohrvatskog jezika, str. 5

² ibid.

pe prikazan kroz njihovu političko-ekonomsku i kulturnu genezu, od naseljavanja Slavena do današnjih dana, međutim osjeća se udaljavanje od samog predmeta i nedostatak sinhroniziranog, logičkog slijeda u razmatranju historijskih činjenica i etničkih osobnosti. Knjizi nedostaje potpunije sociološko-teoretsko utemeljenje problema Muslimana. Nadalje, autor je morao obratiti veću pažnju razmatranju konkretnih osobnosti Muslimana, ne samo historijski, već sociološko-etnološki.

Ne mogu se oteti dojmu jednog šematskog pristupa problemu određenja Muslimana, pristupa po klišeu kvazi sociologije i kvazi marksizma, koji podrazumijeva takve i takve odlike koje jedna društvena pojava mora imati da bi je mogli imenovati »nacijom«, ukoliko ih nema, ona to nije. Problemu određenja Muslimana treba pristupiti vrlo široko, sa svih stajališta (historijskog, sociološkog, etnološkog, ekonomskog, politološkog, lingvističkog itd.). Je-

dino tako moguće je izbjegnuti jednostranosti i donošenje pogrešnih sudova.

Kod pristupa ovom problemu potrebna je ne samo naučna već i, prije svega, politička širina. Interesantno je da sporno pitanje ne predstavlja religiozna, kulturna, historijska i običajna crta Muslimana. Tu se mišljenja manje više slažu. Razilaženje nastupa, najčešće, prilikom političko-ekonomskog određenja Muslimana.

Po svemu sudeći problemu određenja Muslimana treba prići i sa politološke osnove, tj. sa stanovišta odnosa Države i nacije, (kako Država utiče na formiranje nacije), odnosa religije i nacije, klase i nacije itd. jer se u takvim relacijama formirala osobnost Muslimana.

Međutim, i pored ovih osnovnih prigovora, smatram da je Cerić postigao osnovnu svrhu, tj. zainteresirao je čitaoce i pružio im osnovne dimenzije razmišljanja o Muslimanima.

Sulejman Bajraktarević